

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ОБЛІГАЦІЙ В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

*Досліджено сучасний стан бухгалтерського обліку облігацій в Україні,
проведено порівняльний аналіз обліку облігацій в Україні та Росії*

Постановка проблеми. З розвитком економічних відносин практично всі суб'єкти господарювання незалежно від видів діяльності та організаційно-правових форм мають у структурі пасивів, крім власного капіталу, залучений капітал, тобто капітал, що був створений шляхом банківських позик, комерційних кредитів та випуску боргових цінних паперів.

За умов світової фінансової кризи підприємства будь-якої галузі потребують додаткових фінансових вкладень, тобто необхідним стає вирішення проблем інвестування господарської діяльності.

Особливістю фінансування підприємств в Україні є те, що існує орієнтованість переважно на власні ресурси. У випадку їх недостатності структура запозичених ресурсів підприємств передбачає, по-перше, банківські кредити (95 %), по-друге, випуск облігацій (4 %), по-третє, акції (1 %)¹. Але з загостренням фінансового становища у світі банківські кредити відзначились надзвичайно високою вартістю (у кращому випадку) або ж взагалі неможливістю їх оформлення у банківських установах. Тому, як альтернативою банківському кредиту, можуть виступати випуски облігацій. Проте, на українському ринку ще не цілком сформувалась довіра до такого шляху залучення додаткових фінансових ресурсів. В цьому випадку необхідним стає дослідження ринків цінних паперів інших країн, які мають більший досвід у залученні додаткових фінансових ресурсів шляхом випуску цінних паперів, у нашому випадку, облігацій.

Вважаємо за доцільне провести порівняльний аналіз ринків цінних паперів України та Росії. Крім того, необхідно дослідити особливості бухгалтерського обліку облігацій як в Україні, так і в Росії, оскільки Україна досить тривалий період часу розвивалася під впливом Росії, внаслідок чого існує багато спільного і в системі бухгалтерського обліку, і в плані рахунків, і навіть в менталітеті цих двох країн.

Слід зазначити, що більшість підприємств в Російській Федерації – це середні та великі підприємства, які характеризуються тим, що не мають стійкого фінансового стану, стратегії щодо подальшого економічного розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання, можливості забезпечення позик та кредитів, а також кваліфікованих працівників (управлінців, облікових працівників), які б мали досвід у сфері залучення додаткового капіталу та ефективного його використання, а також достовірного відображення всіх операцій з залученим капіталом на рахунках бухгалтерського обліку. Такі підприємства, зазвичай, перебувають у невизначеності – знаходяться або на межі банкрутства або на межі подальшого економічного зростання.

Найбільш ефективним та доступним інструментом залучення додаткових фінансових ресурсів на підприємстві вважається випуск боргових цінних паперів, а саме, облігацій. На даному етапі економічного розвитку інвестор заінтересований в тому, щоб була гарантія повернення його коштів та відповідне забезпечення його вкладень у разі банкрутства підприємства. Крім того, необхідним для всіх інвесторів стає гарантоване одержання прибутку, який має бути чітко визначений.

¹ Мошенський С.З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави [Текст]: монографія / Мошенський С.З. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 436 с. – с. 9

По відношенню до акцій, то в такому випадку, інвестор хоч і виступає акціонером (співвласником) даного підприємства, проте не завжди може отримати дохід від своїх вкладень у вигляді дивідендів внаслідок того, що підприємства у кінці звітної періоду можуть і не мати позитивного фінансового результату. Щодо облігацій, то боржник зобов'язаний відповідно до умов емісії сплачувати фіксовану суму відсотків у визначений термін. Крім того, інвестор може точно знати суму прибутку внаслідок здійснених інвестицій ще на початку обігу облігацій.

Для ефективного використання облігацій в практичній діяльності підприємств необхідно забезпечити їх правильне бухгалтерське відображення, що дозволить здійснювати управління інвестиціями в облігації.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Окремі аспекти бухгалтерського обліку та контролю облігацій розглядають наступні науковці: Ю.М. Арапін, В.А. Белов, І.А. Бойко, М.І. Бондар, Б.В. Бондарев, О.Г. Величко, М.П. Войнаренко, Ю.Н. Воробйов, Е.С. Гейєр, М.С. Коваль, Т.В. Ковальова, О.В. Криворучко, О.І. Лебідь, Я.М. Міркін, О.М. Мозговий, В.А. Мельник, С.З. Мошенський, О.Р. Новаківський, Н.А. Пономарьова, С.І. Прилипко, С.Ю. Рагуліна, І.Л. Сазонець, Б.М. Сердюк, І.В. Стешенко, М.А. Студеннікова, С.Ю. Фомічова, М.М. Шевченко та ін.

Мета дослідження. Метою дослідження є проведення порівняльного аналізу найважливіших положень щодо відображення на рахунках бухгалтерського обліку облігацій в Україні та Росії.

Викладення основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання стає надзвичайно актуальним пошук нових альтернативних джерел залучення додаткових фінансових ресурсів. Однак в Україні та Росії найпоширеніший спосіб залучення фінансових ресурсів – це банківські кредити, який має обмежений характер у зв'язку з нестабільністю фінансово-кредитної системи. Внаслідок цього стає практично неможливим забезпечити основні принципи кредитування через високі процентні ставки та жорсткі умови кредитування.

Що стосується інших шляхів пошуку додаткових фінансових ресурсів, то, наприклад, надання державних субсидій суб'єктам підприємництва – явище досить рідке в сучасних умовах, оскільки потребує стійкого фінансового становища підприємства, розроблених інвестиційних проектів та стабільної політичної ситуації в країні.

На основі вищевикладеного, можна стверджувати, що ринок цінних паперів у подальшому розвитку економіки країни буде привертати до себе все більшу увагу, що буде цілком виправданим у порівнянні з іншими шляхами залучення фінансових вкладень інвесторів. В такому разі, для виходу України з кризового стану та створення умов для подальшого економічного зростання вважаємо за необхідне проаналізувати ринок цінних паперів України та Російської Федерації з метою дослідження проблем ринку та можливих шляхів їх вирішення.

Україна достатньо тривалий період часу була у складі Радянського Союзу, а тому ринки цінних паперів Російської Федерації та України мають ряд своїх особливостей, схожостей та відмінностей. Крім того, слід зауважити, що існує ряд проблем на ринку цінних паперів як в Україні, так і в Росії, які потребують оптимальних вирішень.

Зазначимо, що загалом ринок цінних паперів України та Росії мають наступні схожі проблеми розвитку:

- 1) недосконалість правової бази регулювання ринку цінних паперів;
- 2) держава не здатна оперативно впливати на ринкові процеси;
- 3) недостатня зацікавленість інвесторів у виході на відкритий ринок капіталів;
- 4) відносно низький рівень капіталізації у порівнянні з економічно розвинутими країнами;
- 5) недостатній розвиток інфраструктури.

До проблем на ринку цінних паперів також можна віднести, беручи до уваги сучасний стан економіки, нестабільний фінансовий стан у всьому світі, зміни у економічній політиці країни тощо.

Надзвичайно велику роль у розвитку ринку цінних паперів має бухгалтерський облік, який має відображати всі операції з цінними паперами та надавати необхідну інформацію як емітентам цінних паперів, так і покупцям та інвесторам. Відмітимо, що особливо актуальною та нагальною стає проблема обліку облігацій, адже бухгалтерський облік на підприємстві, у першу чергу, повинен надавати правдиву та достовірну інформацію заінтересованим користувачам з метою попередження непередбачуваних витрат та отримання економічних вигід внаслідок прийняття правильних рішень на основі облікової інформації.

З метою проведення порівняльного аналізу ринку облігацій України та Росії нами розроблено перелік основних критеріїв порівняння, до яких, у першу чергу, входять визначення поняття “облігацій”, нормативне забезпечення щодо регулювання операцій з облігаціями тощо. Не менш важливим є порівняння бухгалтерського обліку облігацій в емітента як в Україні, так і в Росії (табл. 1).

Таблиця 1. Основні критерії порівняльного аналізу обліку облігацій в Україні та Росії

№ п/п	Критерії порівняння	Україна	Росія
1	2	3	4
1.	Визначення поняття “облігацій” відповідно до правового поля	Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” [ст. 7]. Облігація – цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов’язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений умовами розміщення облігацій строк та виплатити доход за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення	Гражданский кодекс РФ, часть первая (в ред. от 16 апреля 2001 г.); часть вторая (в ред. от 17 декабря 1999 г. №213-ФЗ). [с. 816] Облігацією визнається цінний папір, що засвідчує право її власника на отримання від особи, що випустила облігацію, в передбачений нею термін номінальної вартості облігації або іншого майнового еквівалента. Облігація надає її власнику також право на отримання фіксованого відсотку за нею від номінальної вартості облігації або інші майнові права
2.	Нормативне забезпечення щодо регулювання операцій облігаціями	1. Закон України “Про іпотечні облігації” від 22.12.2005 р. № 3273-IV 2. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок ” від 23.02.2006 р. № 3480-IV	1. Федеральний Закон “Про ринок цінних паперів” від 22.04.1996 р. № 39-ФЗ 2. Федеральний закон “Про акціонерні товариства” від 24.11.95 р. 3. Федеральний закон “Про особливості емісії і обігу державних та муніципальних цінних паперів” від 29 червня 1998 р. № 136-ФЗ
Бухгалтерський облік облігацій у емітента			
3.	Стандарти, що регулюють залучення позик шляхом випуску облігацій	П(С)БО 11 “Зобов’язання”, П(С)БО 13 “Фінансові інструменти”	ПБУ 15/01 “Облік позик і кредитів та витрат по їх обслуговуванню”

Продовження табл. 1

1	2	3	4
4.	Види операцій з облігаціями в організації емітента	1) розміщення облігацій (емісія); 2) виплата відсотків по ним і виникнення інших витрат, пов'язаних з обслуговуванням облігаційної позики; 3) погашення облігацій	1) розміщення облігацій (емісія); 2) виплата відсотків по ним і виникнення інших витрат, пов'язаних з обслуговуванням облігаційної позики; 3) погашення облігацій
5.	Рахунки бухгалтерського обліку, призначені для обліку облігаційних позик	611 "Поточна заборгованість по довгострокових зобов'язаннях в національній валюті" (якщо до дати погашення облігацій залишилось 12 місяців); 52 "Довгострокові зобов'язання за облігаціями" (коли термін обігу облігацій більше року)	66 "Розрахунки по короткострокових кредитах і позиках" (якщо облігації випущені на термін менше 1 року); 67 "Розрахунки по довгострокових кредитах і позиках" (коли термін обігу облігацій більше року)
6.	Аналітичний облік зобов'язань по облігаціях	Аналітичний облік по рахунку 611 ведеться за кредиторами та видами заборгованості, а по рахунку 52 – за видами та термінами погашення облігацій	Аналітичний облік по рахунках 66 і 67 ведеться по видах випущених облігацій, кредиторах і термінах погашення
7.	Види розміщень облігацій	– за номінальною вартістю; – за ціною нижчою за номінальну вартість (з дисконтом); – за ціною вищою за номінальну вартість	– за номінальною вартістю; – за ціною нижчою за номінальну вартість (з дисконтом); – за ціною вищою за номінальну вартість
8.	Розміщення облігацій за номінальною вартістю	Д 30 "Каса", 31 "Рахунки в банку" К 521 "Зобов'язання за облігаціями"	Д 50 "Каса", 51 "Розрахункові рахунки", 52 "Валютні рахунки" К 66 "Розрахунки по короткостроковим кредитам і позикам", 67 "Розрахунки по довгостроковим кредитам і позикам"
9.	Розміщення облігацій з дисконтом	1. Д 31 "Рахунки в банку" К 521 "Зобов'язання за облігаціями"; 2. Д 523 "Дисконт за випущеними облігаціями" К 521 "Зобов'язання за облігаціями"	Перший спосіб. Обліковою політикою передбачено відображати відсотки у складі операційних витрат в тих звітних періодах, до яких відносяться дані нарахування: 1. Д 51 "Розрахункові рахунки" К 66 "Розрахунки по короткостроковим кредитам і позикам" – сума основного боргу; 2. Д 91-2 "Інші витрати" К 66 "Розрахунки по короткостроковим кредитам і позикам" – нараховані відсотки до виплати. Другий спосіб. Обліковою політикою передбачено заздалегідь відображати суму дисконту у складі витрат майбутніх періодів з подальшим списанням на операційні витрати: 1. Д 51 "Розрахункові рахунки" К 66 "Розрахунки по короткостроковим кредитам і позикам" – сума основного боргу; 2. Д 97 "Витрати майбутніх періодів" К 66 "Розрахунки по короткостроковим кредитам і позикам" – нараховані відсотки. Потім щомісячно протягом терміну обігу облігацій: 3. Д 91-2 "Інші витрати" К 97 "Витрати майбутніх періодів" – списано нараховані відсотки до складу операційних витрат

Продовження табл. 1

1	2	3	4
10.	Розміщення облігацій за ціною вищою за номінальну вартість	1. Д 31 "Рахунки в банку" К 521 "Зобов'язання за облігаціями"; 2. Д 31 "Рахунки в банку" К 522 "Премія за випущеними облігаціями"	Д 51 "Розрахункові рахунки" К 66 "Розрахунки по короткостроковим кредитам і позикам", 67 "Розрахунки по довгостроковим кредитам і позикам" – на номінальну вартість облігацій; Д 51 "Розрахункові рахунки" К 98 "Доходи майбутніх періодів" – на суму перевищення ціни розміщення облігацій над їх номінальною вартістю (премія); Д 98 "Доходи майбутніх періодів" К 91 "Інші доходи і витрати", субрахунок 1 "Інші доходи" (протягом терміну обігу облігацій)
11.	Переведення довгострокової заборгованості в короткострокову заборгованість за облігаціями	Д 521 "Зобов'язання за облігаціями" К 61 "Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями"	Д 67 "Розрахунки по довгостроковим кредитам і позикам" К 66 "Розрахунки по короткостроковим кредитам і позикам"
12.	Порядок нарахування відсотків за облігаціями	Д 952 "Інші фінансові витрати" К 684 "Розрахунки за нарахованими відсотками"	Д 91-2 "Інші витрати" К 66 "Розрахунки по короткостроковим кредитам і позикам", 67 "Розрахунки по довгостроковим кредитам і позикам"
13.	Розкриття інформації про розміщені в облігації звітності емітента	У формі № 1 "Баланс" емітента наводиться інформація по довгострокових зобов'язаннях за облігаціями (рядок 450). У Примітках до річної фінансової звітності обов'язково повинна наводитися наступна інформація про зобов'язання підприємства: – сума та строки погашення зобов'язання, яке було виключене зі складу поточних зобов'язань відповідно до п. 8 П(С)БО 11 "Зобов'язання" із обґрунтуванням причин здійснення цього – перелік та суми зобов'язань, що включені до статей Балансу (ф. № 1) "Інші довгострокові зобов'язання", "Інші поточні зобов'язання"	У формі № 1 "Бухгалтерський баланс" емітента сума заборгованості по розміщеній облігаційній позиці показується в групі статей "Позики і кредити" розділу "Довгострокові зобов'язання" або "Короткострокові зобов'язання"; у формі № 4 "Звіт про рух і грошових коштів" – по статті "Надходження від позик і кредитів, наданих іншими організаціями" розділу "Рух грошових коштів по фінансовій діяльності"; у формі № 5 "Додаток до бухгалтерського балансу" – в розділі "Дебіторська і кредиторська заборгованість". Згідно п. 33 ПБУ 15/01 в бухгалтерській звітності організації-емітента облігацій повинна відбиватися інформація: – про наявність і зміну величини заборгованості по облігаційних позиках; – про величину, види, терміни погашення розміщених облігацій; – про терміни погашення облігаційних позик; – про суми витрат по позиках, включених в операційні витрати і у вартість інвестиційних активів. У випадку нерозміщення або неповного розміщення облігаційної позики емітент надає інформацію про недоотримані суми і записку пояснення до річної бухгалтерської звітності.

В нормативному забезпеченні та обліку облігацій в Україні та Росії існують свої відмінності та специфічні особливості. Наприклад, щодо стандартів, що регулюють залучення позик шляхом випуску облігацій, то в Україні – це П(С)БО 11 “Зобов’язання”, в Росії – ПБУ 15/01 “Облік позик і кредитів та витрат по їх обслуговуванню”. Також відмітимо, що в організації-емітента і в Україні, і в Росії можливим є наступні види операцій з облігаціями:

- 1) розміщення облігацій (емісія);
- 2) виплата відсотків по ним і виникнення інших витрат, пов’язаних з обслуговуванням облігаційної позики;
- 3) погашення облігацій.

Це дозволяє провести порівняння відображення зазначених операцій в бухгалтерському обліку в Україні та Росії.

Основною відмінністю в обліку облігацій в Україні та Росії є застосування в обліку різних рахунків. В Україні – це рахунок 68 “Розрахунки за іншими операціями” (якщо облігації випущені на термін менше 1 року) та рахунок 52 “Довгострокові зобов’язання за облігаціями” (коли термін обігу облігацій більше року). В Росії – це рахунок 66 “Розрахунки по короткострокових кредитах і позиках” (якщо облігації випущені на термін менше 1 року) та рахунок 67 “Розрахунки по довгострокових кредитах і позиках” (коли термін обігу облігацій більше року).

Відносно видів розміщення облігацій, то в даному випадку і українському, і в російському законодавстві передбачено наступні види облігацій:

- за номінальною вартістю;
- за ціною нижчою за номінальну вартість (з дисконтом);
- за ціною вищою за номінальну вартість.

Порядок відображення в обліку зазначених облігацій, а також нарахування відсотків по них, наведено у табл. 1.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки:

1. Ринки облігацій України та Росії мають схожі риси, що пояснюється тим, що ринок облігацій в Україні почав формуватися під впливом Російського ринку.

2. Методики бухгалтерського обліку облігацій в Україні та Росії значною мірою подібні, однак мають певні особливості, зокрема:

- використовуються різні рахунки для обліку облігаційних позик;
- в українському плані рахунків для обліку облігацій призначені спеціальні рахунки (рахунок 611 “Поточна заборгованість по довгострокових зобов’язаннях в національній валюті”, рахунок 52 “Довгострокові зобов’язання за облігаціями”), а в російському – облік ведеться на рахунках короткострокових і довгострокових кредитів та позик (рахунок 66 “Розрахунки по короткострокових кредитах і позиках”, рахунок 67 “Розрахунки по довгострокових кредитах і позиках”).

– по рахунках, на яких ведеться облік облігацій передбачені різні аналітичні розрізи: в українському плані рахунків – в розрізі підприємств, організацій, установ та фізичних осіб, з якими проводяться розрахунки, за видами та термінами погашення облігацій, а в російському – по видах випущених облігацій, кредиторам і термінах погашення;

– для відображення операцій з дисконтними облігаціями, на відміну від українського законодавства, за російськими положеннями можливі два способи – відображення у складі операційних витрат в періоді нарахування відсотків та відображення у складі витрат майбутніх періодів з подальшим списанням на операційні витрати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про іпотечні облигації” 22.12.2005 р. № 3273-IV
2. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23.02.2006 р. № 3480-IV
3. *Мошенський С.З.* Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави [Текст]: монографія / Мошенський С.З. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 436 с. – с. 9
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 “Зобов’язання”: [Електронний ресурс], затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31 січня 2000 р. № 20. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0085-00>
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти”: [Електронний ресурс], затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 559 – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1050-01&key=4/UMfPEGznhhgnE.Ziv6CI8tHdlFlsFggkRbl1c>
6. ПБУ 15/01 “Облік позик і кредитів та витрат по їх обслуговуванню”: [Електронний ресурс], затверджене наказом Міністерства фінансів Російської Федерації від 02.08.01 р. № 60н – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1050-01&key=4/UMfPEGznhhgnE.Ziv6CI8tHdlFlsFggkRbl1c>
7. Федеральний закон “Про акціонерні товариства” від 26.12.1995 № 208-ФЗ
8. Федеральний закон “Про особливості емісії і обігу державних та муніципальних цінних паперів” від 29.06.1998 р. № 136-ФЗ
9. Федеральний Закон “Про ринок цінних паперів” від 22.04.1996 р. № 39-ФЗ